

Парадигма відновного правосуддя

Теоретичний аспект

Наталія НЕСТОР
Аспірантка кафедри правосуддя юридичного факультету КНУ ім. Т.Шевченка

Закінчення. Початок на стор. 1 >>

Дослідження цих авторів мають велике наукове і практичне значення. У той же час філософсько-правова сторона досліджуваного питання залишається в них нерозкритою.

Завданням викладу є стилістичний огляд філософсько-правових категорій, що стосуються відновного правосуддя та формулювання на цій основі висновків щодо суті та функціонального значення відновного правосуддя. Що особливо, відновне правосуддя досліджується як парадигма, тобто в якості певної відособленої моделі, форми. Парадигма (від грец. παράδειγμα – приклад, зразок, модель) у філософії науки означає сукупність явних та неявних передумов, що визначають наукові дослідження, що визначені на даному етапі розвитку науки. Це система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які взяті за зразок розв'язування наукових задач і які поділяють всі члени наукового співтовариства. На сьогодні більшість країн світу турбує проблема зростання рівня злочинності та питання пошуку ефективних шляхів її розв'язання. Традиційно реакцією держави на злочин є покарання особи, яка його вчинила. При цьому суть покарання полягає в умисному заподіянні людині болю та особистих страждань як відплати за правопорушення. Але дослідження і практика показали, що правові системи, сповідуючі каральний підхід, не можуть повною мірою забезпечити захист суспільства від злочинності. Стрімкий ріст правопорушень показує безглуздість боротьби зі злочинністю шляхом застосування лише жорстоких покарань. **Найбільш поширений вид покарання – позбавлення волі – не виправляє осіб, які вчинили злочин, не зменшує наслідки в суспільстві і не відновлює в ньому порядок та злагоду.** Навпаки, природною реакцією на жорстокість стає ще більша жорстокість та агресія, що призводить **шляхи до зростання рівня злочинності.** З іншого боку, ув'язнені стають титаном для держави та її бюджету, а саме, збільшення тюремного населення створює загрозу внутрішній безпеці держави, громадянському суспільству, правам людини та демократії.

Ще однією причиною виникнення нових підходів до правосуддя стало те, що чинна у світі правова система повністю зосередилася на стороні, яка вчинила правопорушення, при цьому майже зовсім ігноруючи потреби потерпілої сторони, яка потребує відновлення почуття безпеки та довіри до людей, компенсацію заподіяних збитків.

У статті відомого норвезького кримінолога Нільса Крісті «Конфлікти як власність», яка вийшла в середині 70-х років XX ст. зазначається, що держава «вкрала» у людей можливість самим вирішувати свої конфлікти. Головними фігурами судочинства стали не жертва і правопорушник, а держава і правопорушник. У центрі уваги опиняється держава, а не жертва. Правопорушення визнається суспільно небезпечним діянням, яке посягає на правопорядок у державі, а не спричинення шкоди конкретним людям і відносинам.

Розуміння цих проблем змусило людство до пошуку альтернатив кримінальній юстиції. Здаті звернути увагу, що нові парадигми зароджуються як спроба вирішити найгостріші проблеми. Одним з таких альтернатив стало **відновне правосуддя – новий підхід до вирішення конфліктів, спрямований на відновлення справедливості та збалансування потреб потерпілого правопорушника та суспільства.** **Тремачи** Воно знімає всі ці протиріччя: на відміну від традиційної системи кримінального судочинства, потерпілою стороною визнається не держава, а кон-

кретна особа. При цьому метою стає не покарання, а відновлення, тобто примирення обох сторін конфлікту, усунення шкоди. Таким чином, відновне правосуддя трансформує боротьбу між людьми у спільну діяльність задля залагодження їхнього конфлікту неуперницьким шляхом, зміцнює традиційні примирення та співпереживання, сприяє вихованню суспільства та закріплення в ньому гуманних цінностей.

На теоретичному рівні відсутня одностайність щодо розуміння суті відновного правосуддя та основних його складових. Упродовж останніх двох десятиріч відбувався істотний розвиток самого визначення відновного правосуддя, у якому були відображені конкретні погляди практиків та теоретиків, а також відбувся зсув наголосу з самої процедури на результат. Загалом виникає питання: «Відновне правосуддя це практика чи філософія? Як уже зазначалося вище, відновне правосуддя – це радше концепція, парадигма, а не спеціальний прийом чи метод розв'язання конфліктів, і саме в цьому і полягає причина відсутності повної одностайності щодо того, які складові слід включити у його визначення. Одним з найбільш живих визначень відновного правосуддя є запропоноване Тоні Маршаллом розуміння відновного правосуддя як процесу, за допомогою якого сторони, втягнуті у злочин, спільно вирішують як поводитися з його наслідками і які висновки зробити на майбутнє.

Основна теорія відновного правосуддя була запропонована американським правником та кримінологом Говардом Зером у середині 90-х років XX століття – одним з перших практиків та науковців у цій сфері. Відправним пунктом у його розумінні є те, що відновне правосуддя заохочує участь всіх сторін – потерпілого, правопорушника та суспільства. Не менш важливими залишаються питання «як?» проходили діалог та «хто?» надає підтримку потерпілому та правопорушнику.

Для остаточного розуміння відновного правосуддя та його відмінностей від офіційного кримінального судочинства слушно навести позицію Г.Зера, висвітлену в підручнику «Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя» (Див. табл.).

Відновне правосуддя є, безсумнівно, привабливою концепцією. Це поєднання, ніж набір практичних методик. Це система цінностей і переконань як є рушійною силою відновного правосуддя. Це філософія, яка певною мірою може відобразитися у різних діях. За словами Г.Зера: «Відновне правосуддя – це компас, а не карта». Без філософії це лише методика у чистому вигляді. Наприклад, медіація без філософського аспекту відновного правосуддя є лише простою методикою та легким засобом примушування, якщо за різних обставин можна скористатися задля досягнення абсолютного різних цілей.

В основі відновного правосуддя лежить система певних цінностей та переконань:

- прихильники відновного правосуддя наголошують на якості соціального середовища як найважливішому аспекті соціальної поведінки;
- якість суспільного життя залежить головним чином від мотивації та зобов'язань всіх тих, хто бере в ньому участь;
- за наявності відповідних умов більшість людей готові і здатні до обговорення шляхів пошуку конструктивних рішень стосовно конфліктних ситуацій, які виникають між ними;
- правопорушення розглядається у першу чергу як посягання на якість суспільного життя, а не порушення закону;
- реагування на таке посягання спрямоване на збереження або відновлення якості суспільного життя на рівні окремого індивіда (потерпілого), громади, та суспільного порядку в цілому.

За своєю суттю відновне правосуддя покликано відкритися. Це відповідь на подію, яка спрямована на відновлення справедливості (у широкому значенні цього слова) після скоєння несправедливості.

Література, що відображає основний напрям поглядів у дослідженні відновного правосуддя, здебільшого характеризує його як процес обговорення.

Сутність відновного правосуддя полягає не у кінцевому результаті, а у способі, завдяки яким досягнуто вирішення проблеми.

У той же час існує декілька застережень, що унеможливають зведення відновного правосуддя лише до процесу. По-перше, процес не може бути визначений та оцінений без урахування цілей, заради яких він здійснюється. Цінність процесу полягає не лише в обговоренні, а і у результатах, задля досягнення яких цей процес організовують. Наприклад, відновний характер процесу, коли в ньому беруть участь жертва і правопорушник, характеризується тим, що в ході процесу виявляється вибачення, каяття, прощення, яким сприяє процес, що також може висикати відчуття примирення, морального, душевного задоволення. Ці почуття також є результатом даного процесу, навіть якщо вони безпосередньо не відображені в остаточній угоді, яку при знаходженні порозуміння підписують сторони конфлікту.

По-друге, відновне правосуддя слід у першу чергу розуміти через усвідомлення його відновної мети як відшкодування шкоди. Через дану рису відновне правосуддя визначається як можливість здійснення правосуддя після скоєння злочину, яка головним чином спрямована на відшкодування шкоди, завданої окремій особі, стосункам чи громаді у результаті такого злочину. Процес є лише інструментом для відшкодування шкоди, хоча і досить важливим. Сам процес обговорення має найвищий відновний потенціал, але у випадках, коли неможливо досягти добровільних угод, також мають бути застосовані інші методи щодо часткового відновлення, такими прикладами можуть бути компенсація, штраф, виконання робіт, спрямованих на користь жертви, громадські роботи. Відновне правосуддя не можливо охарактеризувати в даному випадку як «чорне» чи «біле», ступені його досягнення можуть бути різними.

Втім, відновне правосуддя є більш справедливим, і спрямоване не лише на бажання покарати злочинця, а в першу чергу на залагодження вини, відшкодування шкоди, заподіяної жертві, а також на вирішення соціальних проблем, що спричинені злочинцем.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Таким чином, відновне правосуддя є формою правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочинцем. Дана мета досягається шляхом проведення зустрічей сторін для спільного вирішення питання щодо наслідків вчиненого та їх впливу на майбутнє. Тим самим створюються умови для соціальної реінтеграції правопорушника, відновлення прав потерпілого, зменшення рецидивизму та кількості кримінальних покарань.

Наслідком впровадження програм відновного правосуддя, у тому числі і медіації, у систему кримінального судочинства стане дієвим чинником забезпечення правопорядку та громадянського миру, змінить спосіб реагування держави на вчинений злочин, забезпечить можливість відновлення прав та інтересів потерпілих, а також реінтеграції правопорушника в суспільство, позитивно вплине на існуючу судову систему, суттєво розвантаживши її, а також сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світовій арені.

ТРАДИЦІЙНЕ (КАРНЕ) ПРАВОСУДДЯ	ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ
Встановлення вини у центрі уваги	Розв'язання проблеми у центрі уваги
Зосередженість на минулому	Зосередженість на майбутньому
Потреби вторинні	Потреби первинні
Ключовими фігурами є держава та правопорушник	Ключовими фігурами є потерпілий та правопорушник
Страждання потерпілих ігноруються	Страждання потерпілих визнаються
Держава діє активно; злочинць у пасивному стані	Злочинць бере участь у розв'язанні ситуації
Викриття і засудження правопорушника	Викриття і засудження злочину
Зв'язок правопорушника з громадою слабшає	Інтеграція правопорушника з громадою посилюється
Стосунки між правопорушником та потерпілим не беруться до уваги	Стосунки між правопорушником та потерпілим – у центрі уваги
Процес відкрите	Процес закритий на примирення
Передбачається чиясь перемога і чиясь поразка	Уможливаються двобічні виграти

НАСТУПНА ТЕМА НОМЕРА

МАТЕРІАЛ КОМЕНТУЮТЬ

Костенко
Довгань
Мельнь

Роман
Віктор
Ольга

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО/

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

читайте у наступному номері газети

Анна КОМПАНОВА, юрист ПП «Павленко і Побережнюк»

ПОЗИЦІЯ ЕКСПЕРТА

Медіація – це концепція, яка має свої сталі принципи

Питання впровадження відновного правосуддя у національну систему кримінального судочинства, дійсно, набуває все більшого резонансу в останні роки, а тому, беззаперечно, що автор здійснює дуже важливе та корисне у цьому напрямку дослідження. Між тим, окремі питання, які порушує пані Нестор, є, на мій погляд, дещо недооціненими автором. Так, у наведених статті автор задає один зі способів альтернативного розв'язання спорів, який застосовується у тому числі і у відновному правосудді – медіація. При цьому автор вказує, що медіація без філософського аспекту відновного правосуддя є лише простою методикою та легким засобом примушування, якщо, за різних обставин, на думку автора, можна скористатися задля досягнення абсолютного різних цілей. На мій погляд, така позиція є зчужаючою спірною, адже медіація є не просто процесом – це певна концепція, яка має свої сталі принципи, неотримання яких призводить до того, що процес врегулювання спору, нехай навіть проведений із застосуванням методик медіації, вже не буде власне медіацією.

Зокрема, серед принципів медіації виділяють принципи самовизначення сторін, добровільності, конфіденційності процесу, принципи незалежності і неупередженості медіатора. Я думаю професійні медіатори мене підтримають в тому, що саме наявність і чітке дотримання вказаних принципів у жодному разі не дозволить медіації (чи то проведений у рамках кримінальної справи, чи цивільної, чи іншої справи) перетворити процес на засіб примушування, адже сторона завжди вільна вступити у процес медіації та може на будь-якому етапі вийти з нього, в тому числі якщо вона навіть на хвилину засумнівається у дійсних намірах медіатора, в той час як принципи конфіденційності в такому випадку покликаний забезпечити, що усе, що було висловлено медіаторові або іншій стороні у рамках процесу медіації залишиться нерозголошеним та не буде використовуватись сторонами у якості доказів у судовому розгляді, якщо такий виникне.

А отже, говорячи про медіацію, необхідно зважувати на те, що це не просто набір навичок і методик керування переговорами, в тому числі і переговорами про примирення сторін у кримінальному судочинстві. Медіація – це ціла концепція, значущість якої визнано багатьма провідними країнами світу, а тому не варто занижувати її цінність, не досліджуючи в деталях саму сутність медіації.